

A BUDAPESTI BATTHYÁNY TÉR BATTHYÁNY-SZOBRÁRÓL¹

THE STATUE OF BATTHYÁNY IN BUDAPEST¹

SZERŐ/BY:
KÖRMENDY IMRE

DOI:
10.3624/2019/52/3

ELŐLJÁRÓBAN

A városok legfontosabb részei a közterületek: terek, utcák, parkok. Ezek biztosítják az egyes ingatlanok megközelítését, a közlekedést, az emberek találkozását, közös cselekvéseit (ünnepeit, társadalmi megmozdulásait) és a regenerálódást (ebben kiemelkedő szerepe van a parkoknak, kerteknek, tereknek, vízpartoknak). Szerepük azonban még ennél is gazdagabb: rengeteg információt hordoznak, nyújtanak; a város emlékezetének is letéteményesei - hiszen az épületek cserélődhetnek, a funkciók változhatnak, de az utak, utcák, terek eléggé állandók.

Jelentőségüket jól fejezik ki Szerb Antal sorai: „*Én a várossal akarom Önt megismertetni, azt hiszem, a házak az igazán lényegesek. De talán nem is a házak: az utcák egymásra hajló erotikája, melyben néha erő fejeződik ki és olykor grácia, ...*”.² „Mi a jó város?” – teszi fel a kérdést Illyés Gyula Svédországban járva. Ő ezt a választ találta erre: „*Ahol az utcán is oly otthonias vagyok, mint a lakásomban. ... Azt hittem, farsangi és egyéb utcai felvonulásaik, örömmünnepeik azért van csak a déli népeknek, mert azok amúgy is az utcán élnek. Nem; nem az éghaj-*

lat az előfeltétel, hanem az otthoniasság, az együttélésnek ez a családiassága.”³

A közterületek közül is kiemelkednek a terek: tágasságuk, helyzetük megállásra készítetik az embert s maradásra – ha alkalmasak arra.⁴ Egyes terek különös jelentőségre tesznek szert. Pesten a Hősök tere az egész nemzet számára szimbolikus jelentőséggel bír: „szent hely”. Ugyanígy kiemelkedő jelentőséggel bírnak a városok főterei, a templomok, a városházák és más, jelentős középületek előtti terek, a piacterek, ... Egyes városok jelképeivé váltak főterei, pl. Sienában a Piazza del Campo, a lóversenyek helyszíne, Firenzében kiváltképp a Piazza della Signoria, a Városháza tere.

Az emberek és a társadalom életének szerves része a művészet. Azokban az évszázadokban, amikor az Egyház volt az egyik legfontosabb megrendelő, és társadalomszervező ereje is óriási volt, az emberek a legjobb művészek alkotásain nevelkedtek, ízlésük e műveken csiszolódott – fejt ki Borsos Miklós egy írásában.⁵ S hozzáteszi: A reneszánsztól, s kiváltképp a barokktól ez alapvetően megváltozott. Megítélésem szerint ma a köztéri műalkotások, elsősorban a szobrok azok, amelyekhez mindenki egyaránt „hozzáférhet”, belépő és engedély nélkül szemlélhetők, ízlésünket – kultúrán-

¹ Szobrász: Stremeny Géza, tájépitész: Török Péter, Kőfaragók: Fáskesti István és Iványi Csaba. A szobor a Kormány megrendelésére készült, hivatalosan a Batthyány-émlékére (születésének 200 éves fordulójára), 2007-re készült volna el, de végül 2008. április 15-én került sor az avatásra.

² Szerb Antal: Budapesti Kalauz Marslakók számára. Magvető Kft. Bp. 2005. Eredeti kiadás: Kolozsváry Sándor rajzaival, Nyomtatta: Löbl Dávid és Fia, Bp. 1935.

³ Illyés Gyula: Útirajzok - Svéd földön. In: Útirajzok, esszék, tanulmányok, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

⁴ Vö. Jan Gehl: Az élhető városok, TERC Kiadó, Bp. 2014

⁵ A gondolat Borsos Miklós: A toronyból - Tanulmányok, vallomások c. könyvből származik. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

kat alakítják. Ez nagy felelősséget ró az alkotókra és a megrendelőkre egyaránt.

Egy-egy példán még jobban megérthetjük, hogy egy tér és egy-egy szobor mit üzenhet nekünk. S azt is, hogy milyen felelősség egy köztéri szobrot állítani.

A TÉRRŐL

A térnek, amelynek Buda töröktől való visszafoglalása óta igen változatos a használata, gazdag a története (a császári hadsereg állomáshelye, raktárbázisa, piactér a Felső-Víziváros lakói részére, rajta kicsi kápolna; majd köztér és tömegközlekedési csomópont), körülötte történelmi épületek, műemlékek sora a barokktól a XIX. század végéig.⁶ Magának a térnek a története is jól példázza, hogy milyen jelentősége van egy város számára a térnek. A török hódoltság előtti időkben a ferences kolostor kertje terül el itt: ennek alapján igényelte vissza a rend a területet Buda visszafoglalását (1686) követően.⁷ A téren a császári csapatok hadifelszerelés-raktára állt sokáig – ezért volt a Bomba tér elnevezés. A hely stratégiai szempontból kiváló, mivel a Duna íve miatt mind észak, mind dél felé hosszban belátható a folyó.⁸ Végül a város

szerezte meg a területet, s vásárokat rendeztek rajta (Felső-vásártér), majd kápolnákat építettek (hogy a letelepült katonákat lelkiileg „neveljék”, szelídítsék).

A teret 1939-től Kölcsey szobra díszítette. A szobor eredetileg Nagykároly városának megrendelésére készült, közadakozásból készült a Millenniumra. 1894-ben avatták fel.⁹ Miután az elpusztult, készült el egy másolat, változat Budapesten.¹⁰ A tér jelentős része – éppen a közepe – évtizedekig felvonulási terület volt, mert 1952-től 1972-ig a metró építését szolgálta. A Metró megnyitása óta a tér autóbusz-végállomássá vált, közlekedési csomópont jellegűt öltött, ennek keretében került mai helyére a szobor. Sok terv készült már a tér tehermentesítésére, de ezek egyelőre csak részleges eredményt hoztak; egy radikális megoldás még nagyon várat magára.

A SZOBORRÓL

A mártír miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos szobra a plébánia épülete előtt áll, nagy vadgesztenyefák között, félkörben kőpad veszi körül.¹¹ A szálegyenesen, összeszedetten álló karcsú férfialak egy posztamensül szolgáló hajóorrn áll. Egyik kezében kiterített papírtekerceset

⁶ Körmendy Klára: A budai Batthyány tér és a Szent Anna-templom. Kézirat. Zakariás G. Sándor: A budai Batthyány tér. Képzőművészeti Alap K. Bp. 1958.

⁷ II. József feloszlatta a legtöbb szerzetesrendet, s a Batthyány tértől északra álló templomot és rendházat az osztrák alapítású Erzsébet-apácáknak adta, a ferenceseket áttelepítette a Margit körúton álló, korábbi Ágoston-rendi kolostorba.

⁸ A török kiűzését követően komoly erődítési munkálatok folynak Komáromban 1827 és 1839 között (Bécs, a császárváros védelmében), mert tartottak az Oszmán Birodalom újbóli támadásától.

⁹ Nagykárolyban egy dombszerű emelvényen állt a szobor, s így nem magába roskadva ábrázolta a költőt, hanem úgy, mint aki az előtte álló ember szemébe néz. Forrás: www.kozterkep.hu és www.nagykarolyvarosa.ro

¹⁰ 1939-ben, a változat készítésekor a szobrász, Kallós Ede (1866-1950) már 73 éves volt, ezért említik, hogy a budapesti „változat” az eredeti öntőforma alapján készült, s azon nem az idős mester végezte a végső finomításokat.

¹¹ A történelem során többféle térszervezéssel és szobor-, kútelhelyezéssel találkozhatunk. Nem ritka, hogy a szobrok, kutak a tér szélén állnak. Ilyen például Siena főtere (egy kút áll a tér szegélyén), a firenzei Piazza della Signoria (ennek „közepén” áll I. Cosimo de’ Medici lovaszobra /1594/, de az igazán jelentős alkotások a tér széléhez közel állnak: Michelangelo Dávidja /1504/, Donatello Judit és Holofernese /1460/, a Neptun kút /1575/, Giambologna Szabin nők elrablása /1534/.

tart magasra, amelyen hitvallása, „credója” olvasható: törvény, igazság, jog. Az ismertetőik szerint azt ábrázolja, amikor Pozsonyból Bécsbe vitte – az uralkodóval jóváhagyatni, szentesíteni – az 1848. áprilisi törvényeket. A hihetetlenül karcsú hajótest eszünkbe juttatja azt a bizonytalan helyzetet, ami az uralkodó és a magyar polgári forradalom képviselői között egyeztetni akaró politikus számára adatott, továbbá a hajó részleges volta (csak az orr-rész áll ott) utal arra a szerepre, ami a szabadságharc leverése után érte utol a miniszterelnököt: utolsóként sem hagyta el a „süllyedő” hajót. Illyés Gyula az *Ebéd a kastélyban* c. regényében leírt – a rangját elvesztett helyi gróffal folytatott – beszélgetésben, történelmi eszmecserét folytatva a magyar arisztokrácia múltjáról és mulasztásairól, kifejti, hogy azért kapták a kiváltságokat, hogy ha kell, vállalják az ezzel járó következményeket is. E szerint Batthyány nem volt hős, de elmondhatjuk, hogy többekkel szemben, ő nem menekült el sorsa elől.¹² Abban bízott, hogy a jog, a törvény és az igazság útján járva rendezheti a nemzet és az ország sorsát, és elkerülhető a fegyveres konfliktus.

Az egyszerű szobor üzenete még összetettebb: a hajóorrrot a Batthyány család címerállata ékesíti, a fiait saját vérével tápláló pelikán. A hajóorr díszítése ősi szokás, elég itt a Kr. előtti 2. századból származó samothrakéi Nikére utalni, a csodálatos görög szoborra.¹³ Jelen esetben a pelikán egészen apró, hiszen nem „ő” és nem is a hajó a főszereplő, hanem a rajta álló alak. De hiányozna, ha nem lenne ott. A fiait saját vérével tápláló pelikán a XII. század óta jelentős Krisztus-szimbólum is. A család címerállat-választása talán erre is utal. Minden esetre a mártírhálalt halt miniszterelnök vére ontása nem volt hiábavaló: emlékeztetett és erőt adott a függetlenségért küzdő utódoknak.

A posztamens két oldalán, közel a hajóorrhoz két kör alakú véset gaz-

dagítja tovább a látványt és az üzenetet: egyik oldalon a családi címer, a már ismert jelenettel és körüle a jelmondat: *Fidelitate et Fortitudine* – azaz Hűséggel és Erősséggel. A másik oldalon a miniszterelnöki pecsét rajzolata idézi fel az első felelős magyar kormányt, annak vezetőjét.

Az alak jobb keze a háta mögött van (lazán behajlított ujjakkal), s ez a kéztartás még jobban összeszedetté, ünnepléssé teszi a testtartást. Bal oldalán kard, erről és magáról a szoborról így vall az alkotó, Stremeny Géza szobrászművész: *„Batthyány Lajos a törvény embere volt, mindent megtett azért, hogy közvetítsen a forradalmi nemzet és az uralkodó között. Ennek jelképeként is fel fogható a hajó, amelyen áll. De a kardnak is ott a helye az oldalán, mégiscsak ő volt, aki felállította a honvédséget, hogy megfékezze az udvar parancsára Pest felé nyomuló Jellasics horvát bánt.”*

„A legnehezebb feladat az volt, hogy a kortárs művészet formanyelvét alkalmazó alkotás híven adja vissza a XIX. századi hőst. Ráadásul nem lehetett figyelmen kívül hagyni a köztéren a szoborral naponta találkozó emberek ízlésvilágát sem.”¹⁴

Ebben a hármass elvárásrendszerben kellett megtalálnia a kényes egyensúlyt az alkotóknak, ami – véleményem szerint – kiválóan sikerült.

Néhány apró jel, ami árulkodik a korszellemről: A felöltőn a süjtás/paszomány stilizált, de a felület rücskösségével és elrendezésével híven visszaadja annak jellegét. A csizma szárának felső éle nem rajzolódik ki – egybefolyik a nadrággal. Mindkét elem ábrázolásának régebbi és új módja jól tanulmányozható a tér másik oldalán lévő Kölcsey-szoborral összevetve. Ma nem a kor ruházatát, viseletét akarjuk bemutatni, nem annak akarunk emléket állítani, hanem a felelősséget felvállaló, a nemzetért életét áldozó embernek. S minden apró részlet, ami lekötné figyelmünket, könnyen elterelhetné a figyelmet a lényegről.

¹² Illyés Gyula: *Ebéd a kastélyban*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

¹³ Borsos Miklós: *A toronyból – tanulmányok és vallomások*, Szépirodalmi, Budapest, 1979. A könyvben csodálatos elemzését olvashatjuk a szobornak.

¹⁴ www.nol.hu/archivum/archiv-469336-271933

Az államférfi távolba tekint, szeme mintha a jövőt fürkészné. Első pillanatra talán mehökkentő, de szakállának rajzolata, megjelenése és a fiait tápláló pelikán begyének csőrrel szagotolt tollazata hasonló. Ez (is) kapcsolatot teremt a részletgazdag bronzalak és a fantasztikus simaságú posztamens, azaz a hajótest között.

A SZOBOR ELHELYEZÉSE ÉS KÖRNYEZETE

A szobrot övező, annak háttérét is képező kőpad és a térburkolatban fekvő kőkör a barokk korban, a templommal egy időben is készülhetett volna (talán a tökéletes simaságú gépi csiszoláson és a köfelületen kívül – amelyet nem patinásított még az idő); egyedül a körtől kiforduló két „szárny” befejeződése, kvázi félbemaradása a „kortárs” megoldás.

A szobor elhelyezése – az adott lehetőségek között – telitalálat. Sok szobrot állítanak olyan helyre, hogy körbe-

járható legyen. Ezt itt is meg lehet tenni, de egy embernek arca van, egy elülső oldala (ha szabad ezt a kifejezést használni), s azzal szembeállva nézhetünk a szemébe, hallhatjuk a hangját. A plébánia épülete biztos háttérrel képez a szobornak, s arra a palánkra, falra is utal, ami előtt kivégezték az Újépület mögötti fapiacon. Még jobb lehet a környezete, ha sikerül a teret részben mentesíteni a gépkocsiforgalomtól, s ezáltal az előtte lévő térfelület kitágulhat, s a szobor mögött-mellett leülő nem a várakozó taxik és a buszok látványában lesz kénytelen gyönyörködni. Nagyvonalú térrendezés híján is megoldható lenne, hogy a taxik várakozási helyét megrövidítve a szobor előtt a leállósáv szélességével bővüljön a járda (s akkor a gépkocsik is eltűnnének a közvetlen látványból).

Az alkotás nem a plébániaépület (nem létező) tengelyében áll, hanem két koros vadgesztenye között középen. A háttérben a szobrot körülölelő – majdnem félkörnyi – kőpad kétoldalt kinyílik, majd ferdén befordulva ér véget.

1. kép:

A Batthyány-szobor a Felső-vízivárosi Plébánia épülete előtt. A posztamensen a család címerállata, a pelikán (FOTÓK: KÖRMENDYÉ ÉRDI MÁRIA)

2. kép:

A szobor illeszkedik a barokk környezethez. A „hajón” a családi címer és a jelmondat

A templom felőli végén ráfordul a plébánia és a templom kapuja felé: a padot a füves térséget szegélyező kő folytatja, ami a lépcsők mellett támfallá növekszik. A lépcső elegáns ívvel fordul a szobor környezetéhez. A különböző korban épült két rész – a templom előtti süllyesztett térrész és az alkotás környezete harmonikus egységet képez.

Török Péter, a szobor környezetének tervezője így vall az elhelyezésről: *„Nagyon fontos egy szobor környezete, kiemeli azt, mint pl. az Erzsébet hídról fel-tároló Szent Gellért szobrot a kolonnád, a kaszkád, a vízesés, a körötte és mögötte álló növényzet. Az egyszerű kör alakú kontúrrel céloz volt elválasztani - legalább jelzésszerűen - a szobor környezetét a taxi-állomástól. A szobor elhelyezésével rendezhettük a plébánia előtti kis, rossz állapotú támfalat és bizonytalan lépcsőt is.”¹⁵*

BEFEJEZÉSÜL

Abból a szempontból is jó a két szobor elhelyezése – azon túl, hogy a teret használók felé fordulnak –, hogy a tér kinyílik a Dunára, a pesti oldalon álló Parlament épületére. Ez a tér fő látványiránya. Az Országgyűlés épületének nagysága miatt (96 méter magas, 268

méter hosszú) olyan, mintha a tér falát képeznék. Ezt a hatást erősítik az egyes részletek méretei is (pl. az emeletmagasság, az ablakok magassága). E meghatározó épület mellett jelentős a nagyméretű és díszes vásárcsarnok épülete is. Ezekhez képest a Szent Anna templom és plébánia, valamint a szemben álló Erzsébet-rend egykori apácakolostora visszafogott, egyszerű épületek, nyugodt térfalak; csak a templomtoronyok vonják magukra a figyelmet.

A tér két szemközti épülete előtt elhelyezett szobor több okból is kapcsolódik egymáshoz: Mindkettő ugyanazt a korszakot idézi. A költő – a szobra mögött álló háttér falon olvasható felszólításának – *„Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort,/ Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül.”* – Batthyány is eleget tett. Mindketten hozzájárultak ahhoz, hogy a magyarság ajándékozhasson valami többet a népeknek: magasabb kultúrát, értékesebb, kifejezőbb nyelvet, illetőleg a szabadság iránti vágy olthatatlan tüzét, a nehéz feladat és a felelősség vállalásának példáját.

Látva szobraikat, feltehetjük magunknak a kérdést: Megfelelünk ezeknek a kihívásoknak? ©

3. kép: A szobor környezete. A félkör alakú ülőke és annak kő folytatása (a szegély), valamint a támfal és a nekifutó lépcső két külön téralakítás eredménye, ami egységet alkot

15 Telefonos interjú alapján írt sorok, amit a nyilatkozó elfogadott. (2019. szeptember 9.)

THE STATUE OF BATTHYÁNY IN BUDAPEST

Víziváros (lit. Water City) is a time-honoured, evocative quarter of Buda between the Danube and Várhegy (Castle Hill). It is between two popular tourists' areas – the Várnegyed (Castle Quarter) and the downtown of Pest –, situated “in the shade”. Batthyány Square is one of the central squares of the district with its former Upper Market place, the parish church and the market-hall that was built at the very beginning of the 20th century. Its peaceful, urban open space state was broken by Kossuth Bridge that was built here after World War II (and stood between 1946-1956), then, the preparatory area of subway constructions occupied most of its territory (1952-1972). No sooner than opening it to the public it has become a bus terminal, an interchange station, and it is being used for the same purpose today, too. In the same time, here the open space is the oldest remaining Baroque square of Budapest that has a nice U-shape form and a profusely unfolding view to the Danube.

The prides of the square are the statue of Ferenc Kölcsey – the poet of the Hungarian national anthem – erected in 1939, and the commemorative plaque on the wall of the presbytery depicting Jesuit priest and poet

Ferenc Faludi (1704-1779) – sculptured by László Szomor. Eponym of the square, Lajos Batthyány – prime minister of the government of the Hungarian Revolution of 1848-1849 – did not have a sculpture until 2008.

Batthyány, the leader of the first independent Hungarian government was executed. He was buried in secret at night, and not even his name was engraved into his tomb, only his monogram. In Budapest, on site of his execution a sanctuary lamp has been shining in honour of his memory since 1926. The memorial place was the scene of several street demonstrations in 1941, 1943, 1979 and 1988. His personality was subject to ambivalent judgement in the years of the socialism, because although he was connected to the revolution, he came from an aristocratic family. However, he was the symbol of independence and freedom during the Soviet occupation. These reasons all went a long way to delay the erection of his statue by 150 years. The dedication of the piece happened in a delicate situation of domestic politics, virtually it was carried out secretly.

The work of art, its environment and placement are special due to different aspects. During the EU development period of 2007-2014 numerous public spaces underwent renewals, but most of them were excessive developments

amassing fountains and other public artworks, including plenty of decorative paving. On the other hand, this particular statue is a fresh exception: moderate, inconspicuous, realising what is just necessary. During the recent years, a certain “past reconstruction” process has been carried out at a number of locations, that included ill-considered “space penetrations”, and also a great number of statues came into existence that might have been created centuries ago. Society is divided from an artistic aspect, too. Géza Stremeny's Batthyány statue is a contemporary work of art, that fits into the historical environment in a sensitive way but in the same time it pays attention to the taste of the public as well. By placing the statue and shaping its environment, landscape architect Péter Török created a work of abiding value and temperance.

We cherish the hope that their example becomes exemplary for a greater number of people. ©